

Nemek közötti eltérések a külföldi állampolgárok munkaerő-piaci helyzetében Magyarországon

Gödri Irén

1. Bevezetés¹

Napjainkban az európai országokba – és ezen belül a Magyarországra – irányuló migráció jelentős része gazdasági indíttatású és munkavállalási céllal jön létre. A munkaerő-migráció növekedéséhez a globalizáció terjedése, majd az EU bővülése is hozzájárult, ugyanakkor számos fogadó országban az aktív korú népesség arányának csökkenése is növelte a külföldi munkaerő iránti igényt. A migráns népesség számbeli növekedésével az elmúlt évtizedben a bevándorlók integrációja egyre inkább a politikai és szakmai viták homlokterébe került. Noha a szakirodalomban az integráció fogalmának különböző megközelítéseivel és értelmezéseivel találkozhatunk – és aszerint, hogy melyiket tekintik mérvadónak az egyes országokban az integrációs politikák célkitűzései is eltérőek –, abban viszont egyetértés mutatkozik, hogy a bevándorlók beilleszkedésének legalapvetőbb dimenziója a *gazdasági integráció* (Entzinger–Biezeveld 2003; Carrera 2005).

A gazdasági integráció a teljes integrációs folyamat egyik alappillére. A legáltalánosabban alkalmazott mutatói tulajdonképpen a bevándorlók *munkaerő-piaci integrációját* írják le, amely – noha nem feltétlenül jelent egyben társadalmi vagy kulturális integrációt is – a legfontosabb lépés ahhoz, hogy a bevándorlók a fogadó társadalom teljes jogú tagjaivá váljanak, és a fogadó népesség részéről is elfogadásban legyen részük. A bevándorlók munkaerő-piaci integrációja a fogadó ország szempontjából is elsődleges fontosságú, hiszen egyfelől az európai országok többségében a népesség elöregedése miatt szükség van a munkaerő pótlására, másfelől sikeres integráció esetén a bevándorlók nem terhelik az adott ország szociális ellátórendszerét. Ennek ellenére a bevándorlók gyakran korlátozásokkal, valamint diszkriminációval szembesülnek ezen a területen, még akkor is, ha már évek óta a befogadó országban élnek.

A különböző országokra fókuszáló korábbi vizsgálatok arra mutattak rá (Werner 1997; Duvander 2001; Liebig 2007) – és ezt a közelmúltban megjelent európai áttekintés is megerősítette (Münz 2008) –, hogy a legtöbb európai országban a bevándorlók munkaerő-piaci mutatói rosszabbak, mint a

¹ A tanulmány a K 73237. számú OTKA-kutatás keretében végzett elemzések alapján készült.

fogadó (helyi születésű) népességé. Alacsonyabb foglalkoztatottság, magasabb munkanélküliségi ráta jellemző rájuk, és a foglalkoztatott bevándorlók is gyakran alacsony képzettséget igénylő, rosszul fizetett foglalkozásokba tömörülnek, amely nincs összhangban saját végzettségükkel. Ez utóbbi szelekció – az alulfizettség és alulfoglalkoztatottság – főleg a szegényebb országokból érkező bevándorlókra jellemző. A munkaerő-piaci hátrányok ugyanakkor az ún. második generációnál, azaz a bevándorlóknak már a fogadó országban született gyerekeinél is kimutathatók (Liebig 2007).

A bevándorlók munkaerő-piaci integrációja eltérő képet mutat az egyes fogadó országokban. Általában ott gyakoribb a munkanélküliség körükben, ahol a fogadó népesség körében is magasabb a munkanélküliségi ráta, és ott fordul elő kevésbé, ahol széles az alacsony státusú foglalkozások szegmense, magas a bevándorlók aránya és magas az egy főre eső GDP (Fleischmann–Dronkers 2010).² Eltérések vannak a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetében a *származási ország* szerint is: általában az EU-tagországo kból származó külföldi állampolgárok sokkal jobban integrálódnak, mint az EU-n kívüli országok állampolgárai. Sem a foglalkoztatottság, sem a munkanélküliségi ráta tekintetében nincs olyan szakadék köztük és a fogadó népesség között, mint az utóbbiak esetében.

Kevésbé mutatkozik rossznak a bevándorlók helyzete amennyiben nem a külföldi állampolgárságú, hanem a külföldi születésű népességet tekintjük, amely azokat a bevándorlókat is magában foglalja, akik már megszerezték a fogadó ország állampolgárságát. A honosított bevándorlók körében nem csupán a foglalkoztatási ráta nagyobb Európa-szerte, hanem jobb foglalkozási pozíciókban is vannak (Münz 2008).

A bevándorlók munkaerő-piaci integrációjának sikeressége több tényezőtől is függ. Egyrészt az *intézményi feltételek*, az adott fogadó országra, adott időben jellemző migrációs rendszer és szabályozás (ideértve a külföldi állampolgárok munkavállalásának feltételeit is), valamint a *makro-gazdasági kontextus*, a fogadó ország gazdasági helyzete, munkaerő-piaci és társadalmi körülményei is meghatározzák a bevándorlók számára elérhető integrációs lehetőségeket. Ugyanakkor a *migráció körülményei* is rányomják bélyegüket az integrációs folyamatra: a gazdasági migránsként (munkavállalási céllal), a családdegyesítés révén vagy a menekültként érkezők számára eltérő munkaerő-piaci életút bontakozhat ki. Másrészt a *bevándorlók jellemzői* is fontos szerepet játszanak beilleszkedésük sikerességében. Amikor a bevándorlók összetétele – életkor, iskolai végzettség, szakképzettség tekintetében – nagyon eltér a fogadó népesség összetételétől, akkor nincs értelme munkaerő-

² Bár a bevándorlók foglalkoztatási rátája általában alacsonyabb, mint a fogadó népességé, néhány mediterrán országban – mint Spanyolország, Portugália, Görögország, Málta és Ciprus – meghaladja azt (lásd Münz 2008). Azonban mivel a bevándorlók körében a gazdaságilag aktívak aránya nagyobb, mint a helyi lakosság körében, a munkanélküliségi rátájuk néhol (pl. Spanyolországban és Portugáliában) még így is magasabb.

piaci helyzetüket a fogadó népességéhez viszonyítani. Az *iskolai végzettség/szakképzettség* egyik fontos meghatározója a munkaerő-piaci integrációnak (bár előfordul, hogy ez nehezen konvertálható, részben a végzettséget igazoló papírok elfogadtatásának nehézségei, részben az egyes országok eltérő képzési rendszere és munkaerő-piaci követelményei miatt). Lényeges továbbá az ún. *nyelvi kompetencia*, azaz a fogadó ország nyelvénnyel ismerete, valamint a bevándorlóknak a fogadó népességtől való *etnikai, kulturális távolsága* is. A nyelvi hiányosságok megfelelő végzettség esetén is megnehezíthetik az elhelyezkedést, valamint az etnikai, kulturális távolság meglétével együtt növelhetik az etnikai diszkrimináció esélyét is.

Fontos differenciáló tényező a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetében a *nemi hovatartozás*. Miközben Európában a migráns népesség mintegy felét nők alkotják, és egyre több nő dönt a migráció mellett saját elhatározásából (nem csupán családtagnaként a férjét követve), a fogadó országbeli munkaerő-piaci integrációjuk általában elmarad a férfi bevándorlókhoz képest. Gyakrabban kerülnek alacsony státuszú, rosszul fizetett és bizonytalan pozíciókba, illetve dolgoznak olyan nem szabályozott területeken (pl. háztartási alkalmazottként, beteggondozóként), ahol nagyobb az esély a kizsákmányolásukra. Bizonyos csoportok esetében a migráns nőknek a migráns férfiakhoz viszonyított rosszabb munkaerő-piaci helyzete a kedvezőtlenebb strukturális jellemzőikből (idősebb korösszetétel, alacsonyabb iskolai végzettség) is adódhat, azonban gyakran egyéb okok is állnak a háttérben, mint például *gender-specifikus hátrányok* (Dumont–Liebig 2005), illetve *nemi diszkrimináció*. Ezek az etnikai diszkriminációhoz adódva azt eredményezik, hogy a bevándorló nőknek gyakran kettős megkülönböztetésben van részük: egyfelől bevándorlóként hátrányban vannak a fogadó országbeli nőkhöz képest, másfelől nőként hátrányban vannak az azonos országból érkezett és azonos jellemzőkkel rendelkező férfiakhoz képest is (Kraal–Roosblad 2008).

Tanulmányunkban a Magyarországon élő külföldi állampolgárok munkaerő-piaci helyzetét vizsgáljuk, különös tekintettel a férfiak és nők közötti eltérésekre, illetve ezek hátterére. Arra keressük a választ, hogy az európai trendek – a bevándorlók, és ezen belül főleg a bevándorló nők rosszabb munkaerő-piaci mutatói – mennyire érvényesülnek a sok szempontból sajátos hazai migrációs térben; továbbá a megfigyelhető férfi-női sajátosságok hogyan változnak a különböző életkorú, iskolai végzettségű, és más-más származási országból érkezett bevándorlók körében. Végül a foglalkoztatottság esélyét meghatározó tényezőket is megvizsgáljuk, rávilágítva egyfelől arra, hogyan változik a nők esélye a férfiakéhoz képest amennyiben a férfiak és nők eltérő összetételének hatását kiszűrjük, másfelől hogyan hatnak a vizsgálatba bevont egyes magyarázó tényezők külön a nők és külön a férfiak esetében.

2. Az adatok forrása – lehetőségek és korlátok

A Magyarországon élő bevándorlók, illetve külföldiek munkaerő-piaci helyzetének vizsgálatára több adatforrás is rendelkezésre áll, azonban a bennük rejlő lehetőségek mellett valamennyinek megvannak a hiányosságai, illetve korlátai is.

A legfrissebb – és az időbeli változás megragadását is lehetővé tevő – adatokkal a *KSH Munkaerő-felmérése* szolgál, amely a 15–74 éves népesség gazdasági aktivitásáról nyújt képet. A minta az adott korcsoportban a teljes népességet reprezentálja, ennél fogva a külföldi állampolgárok – a népességen belüli alacsony (2% alatti) arányuk következtében – nagyon kis elemszában kerültek a mintába. Bár a nemek szerinti gazdasági aktivitásuk vizsgálható, részletesebb (korcsoportot, iskolai végzettséget, származási országot együttesen figyelembe vevő) elemzést a minta nagysága nem tesz lehetővé.

A bevándorlók egy sajátos csoportjának munkaerő-piaci helyzetét, és annak időbeli változását is részletesen feltárja a környező országokból érkezettek körében készült survey alapú panelvizsgálat: a *Bevándorlók 2002, 2006*.³ Ez bár részletes – és panel jellegénél fogva egyedülálló – elemzésre nyújt lehetőséget a bevándorlók munkaerő-piaci integrációját illetően, csupán a környező országok állampolgáira, így elsősorban magyar nemzetiségű bevándorlókra korlátozódik.

A Magyarországon élő bevándorlókról, illetve külföldi állampolgárokról a legátfogóbb adatforrás a Népszámlálás. A *2001. évi Népszámlálás* az állampolgárság rögzítésével (amelyre utoljára az 1960. évi népszámláláskor került sor) lehetővé tette, hogy a *külföldi születésű* népesség mellett a Magyarországon élő *külföldi állampolgárságú* népességről is teljes körű keresztmetszeti adatbázis álljon rendelkezésünkre. További előnye, hogy a bevándorlók különböző jellemzői – így pl. munkaerő-piaci helyzete is – a fogadó népesség azonos módon feltárt jellemzőivel való összehasonlításban vizsgálhatók. Bár a népszámlálási adatok a tíz évvel ezelőtti helyzetet tükrözik, ez az egyedüli adatforrás, amely alapján a nemek közötti eltérések a külföldi állampolgárok munkaerő-piaci helyzetében a származási ország, valamint az egyes országokból érkezők eltérő összetételének figyelembevételével is részletesen feltárhatók.⁴ Ez azért is különösen fontos, mert a távolabbi országokból érkezett, a fogadó népességtől eltérő etnikai és kulturális

³ A Népeségtudományi Kutatóintézetben készült vizsgálat mindkét hullámbeli mintájának részletes leírását, valamint munkaerő-piaci vonatkozású eredményeit lásd Gödri (2010: 125–172).

⁴ A külföldiek munkaerő-piaci jelenlétéről, valamint gazdasági aktivitásáról Magyarországon néhány további adminisztratív adatforrás is nyújt információt (így a munkavállalási engedélyek nyilvántartása, az Országos Egészségügyi Pénztár, illetve az APEH adatbázisa), azonban ezek kutatási célú alkalmazhatósága ugyancsak korlátozott és problematikus (lásd erről: Hárs (2010)).

háttérrel rendelkező migránsokról feltételezhető leginkább, hogy nehézségekkel szembesültek a munkaerő-piaci integráció során.

3. A munkaerő-piaci integráció vizsgált mutatói és a magyarázó változók

A külföldi állampolgárságú népesség munkaerő-piaci helyzetét, és ezen belül a nemek közötti egyenlőtlenségeket a gazdasági aktivitásuk, illetve annak indikátorai – a *foglalkoztatási ráta*, az *aktivitási arány* és a *munkanélküliségi ráta*⁵ – alapján vizsgáljuk. Ezeket együtt tekintve rajzolódik ki a külföldi állampolgárok egyes csoportjainak munkaerő-piaci helyzete, ugyanis bizonyos csoportokban a foglalkoztatottság viszonylag magas szintje ellenére is magas lehet a munkanélküliségi ráta, amennyiben a gazdaságilag aktívak aránya is magas. Mivel a bevándorlók többnyire nem regisztrált munkanélküliek, előfordulhat, hogy nem is tekintik magukat munkanélkülinek, hanem eltartottnak, még akkor is, ha egyébként tervezik a munkavállalást. Másfelől az eltartotti státus gyakran a *passzív munkanélkülieket* is magában rejt, akiknek nem sikerült munkát találni és (átmenetileg legalábbis) feladták a keresést. Ez főként a családtagként érkező bevándorló nőkre lehet jellemző.

A felsorolt indikátorokat egyrészt a fogadó társadalommal való összehasonlításban, másrészt a külföldi állampolgárok munkaerő-piaci szempontból releváns jellemzőit (nem, korcsoport, iskolai végzettség), valamint származási országát figyelembe véve vizsgáljuk. Mivel elsősorban az azonos emberei, illetve etnikai, kulturális tőke esetén érvényesülő nemi egyenlőtlenségekre vagyunk kíváncsiak, a nemek közötti eltéréseket az egyes korcsoportokban, iskolai végzettségi szinteken és származási ország szerint is külön feltárjuk.

A foglalkoztatottság esélyét vizsgáló többváltozós elemzésekben a *nem*, *korcsoport*, *iskolai végzettség* és *származási ország* mellett a következő változókat is figyelembe vesszük: *nemzetiség* (magyar nemzetiségű-e vagy sem); *kettős állampolgárság* (a külföldi állampolgárság mellett rendelkezik-e magyar állampolgársággal is); a magyarországi lakóhely jellemzői: *régió* és *településtípus*, valamint *az érkezés óta eltelt idő*. Ez utóbbi csupán a vizsgált népesség egy részénél ismert – azoknál, akiknek a kérdéses előtti utolsó lakóhelye külföldön volt –, ezért figyelembevétele az elemszám csökkenésével jár.

⁵ *Foglalkoztatási ráta*: a foglalkoztatottak aránya a teljes népességen belül. *Aktivitási arány*: a gazdaságilag aktívak (azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes) aránya a teljes népességen belül. *Munkanélküliségi ráta*: a munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív népességen belül.

4. A vizsgált népesség létszáma és demográfiai összetétele

A 2001. évi Népszámlálás alapján a Magyarországon élő külföldi állampolgárok száma 110 598 fő volt (ami a lakónépesség 1,1%-át jelentette)⁶, ebből 17 593 fő magyar állampolgársággal is rendelkező kettős állampolgár.⁷

Származási ország szerinti megoszlásukat tekintve a külföldi állampolgárok több mint négyötöde (82,5%) európai országból származott. Közel 60%-uk négy szomszédos ország állampolgára volt: 36%-uk román, közel egy-egy-tizedük ukrán, illetve jugoszláv (szerbiai és montenegrói), és 4%-uk szlovák állampolgár. Viszonylag magas volt az EU15-ből⁸ származók aránya is (14%), és ezen belül különösen a német állampolgároké (7%). Az ázsiai kontinensről a külföldiek 11%-a érkezett, legtöbbször Kínából (4%) és Vietnámból (2%), de kisebb számban több ázsiai ország is képviselve volt. Az amerikai földrészről a külföldiek 4,5%-a származott, többségük az Egyesült Államokból (3%), továbbá Afrikából érkezett 1,5%-uk, Ausztráliából pedig mindössze 0,5%-uk.

A teljes külföldi népességben kiegyenlített volt a *nemek aránya*, kibocsátó országoként azonban jelentős eltérések mutatkoznak. A 60%-ot is elérte, illetve meghaladta a nők aránya az ukrán, az orosz, a szlovák, a lengyel és a mongol állampolgárok körében. Ezzel szemben néhány ázsiai országból (mint pl. Szíria, Afganisztán, Törökország), valamint Afrikából kifejezetten férfi migráció zajlott, ebben a csoportban mindössze 20–25% közötti volt a nők aránya. Szintén férfitolébbet figyelhető meg az EU15-ök állampolgárai körében (a németek kivételével), továbbá a horvát, a szerb és montenegrói, a svájci, a mongolok kivételével valamennyi ázsiai, valamint az amerikai és az ausztrál állampolgárok körében is.

A külföldi állampolgárok *korösszetétele* összességében fiatalabb, mint a magyarországi népességé: 2001-ben 52%-uk tartozott a 15–39 éves korcsoportba (hasonló arányban mindkét nemnél), szemben a fogadó népesség 35%-os arányával. Még jelentősebb (60% körüli) volt e korcsoport aránya a román, a szlovák, valamint az ázsiai és az afrikai származásúak körében. Bár a 15 év alattiak aránya a külföldiek közt összességében nem érte el a magyarországi népességen belüli arányukat, néhány csoport (EU15-ök, néhány ázsiai ország, Egyesült Államok és Kanada állampolgárai) esetében megha-

⁶ Ez megfelel a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal által 2001. január 1-jére kimutatott külföldi népességállomány nagyságának (amely szintén 110 ezer fő volt az adatrevíziót követően). Viszont ennek közel háromszorosát tette ki a külföldi születésű népesség (mintegy 293 ezer főt, a lakónépesség 2,9%-át).

⁷ A népszámlálás során csak azok esetében rögzítettek kettős állampolgárságot, akiknek egyik állampolgársága magyar volt. A többi kettős állampolgárnak választania kellett egyet az állampolgárságai közül.

⁸ EU15-ök: Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország.

ladta azt. Ugyanakkor néhány kibocsátó országból – Németország, Lengyelország, Svájc – a 40–64 éves korosztály, továbbá Svájc, Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália esetében a 65 év felettiek is jóval nagyobb arányban voltak jelen, mint a fogadó népességben.

Mivel a munkaerő-piaci integráció vizsgálata szempontjából az *aktív korúak*, azaz a 15–64 év közöttiek jelentik a releváns népességet, erre a korcsoportra (illetve bizonyos esetekben a 25 év felettiekre) szűkítjük az elemzést. A külföldi állampolgársággal (is) rendelkező népesség 78%-a – mintegy 86 ezer fő – tartozott a 15–64 év közötti korcsoportba (míg a fogadó népesség 68%-a). A férfiak és nők között nem volt különbség az aktív korúak arányában, viszont származási ország szerint – mint az előzőekben láthattuk – jelentős eltérések figyelhetők meg. Jóval átlag feletti arányban volt képviselve ez a korcsoport a szlovák (87%), a lengyel (85%) és a kínai (84%) állampolgárok körében – akiknél jellemzően munkavállalási célú migráció zajlott –, viszont az egyesült államokbeli, a kanadai és az ausztrál állampolgárok mindössze 53–55%-a, a svájciak 58%-a és az EU15-ből származóknak is csak kétharmada volt aktív korú.

A külföldi állampolgárságú népesség nem csupán fiatalabb, de *iskolai végzettség* tekintetében átlagosan képzetesebb is volt, mint a hazai népesség. Míg 2001-ben a 18 éves és idősebb magyarországi népesség 38%-a rendelkezett legalább középiskolai érettségivel, valamint a 25 éves és idősebb népesség 13%-a felsőfokú végzettséggel, a külföldi állampolgárok esetében mindkét arány jóval nagyobb volt: 57%, illetve 25%. Különösen a külföldi férfiak közt volt magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (28%).

Az iskolai végzettség fontos tényező a munkaerő-piaci integráció szempontjából, azonban látható, hogy mind származási ország szerint, mind az egyes országok esetében a nemek között jelentős eltérések voltak a magasan képzettek arányában (*1. táblázat*). Kiemelkedő volt a felsőfokú végzettségük aránya az orosz, a lengyel és az EU15-ök állampolgárainak körében (kivéve a németeket), továbbá több ázsiai csoport (szíriaiak, vietnámiak, izraeliek), valamint az amerikai és az afrikai állampolgárok körében is. Átlag alatti volt viszont – bár így is meghaladta a magyarországi népességét – a román és a török állampolgárok körében.⁹ A legtöbb kibocsátó ország esetében a férfiak nagyobb arányban rendelkeztek felsőfokú végzettséggel, mint a nők (főként az afgán nők maradtak el e tekintetben a férfiak mögött), ám bizonyos csoportokban ez fordítva volt. Különösen szembeötlő ez utóbbi különbség a lengyel, valamint az „egyéb európai” állampolgároknál, de a szerb és montenegrói, az izraeli és a török nők is „megelőzték” kissé a férfiakat ebből a szempontból.

⁹ Bár a bevándorló román állampolgárok közt viszonylag magas a felsőfokú végzettségük aránya (a *Bevándorlók 2002* c. vizsgálat szerint 27% volt), ők azok, akik meglehetősen nagy arányban szerzik meg a magyar állampolgárságot, ami viszont iskolai végzettség szempontjából pozitív szelekciót jelent, így a magasabb iskolai végzettségük nagyobb arányban kerülnek ki a „külföldi állampolgár” státusból.

1. táblázat

A felsőfokú végzettségük aránya a 25 éves és idősebb külföldi állampolgárok körében
származási ország és nemek szerint, 2001 (%)

Állampolgárság szerinti származási ország (földrész)	Nők	Férfiak	Együtt
Európa			
Románia	13,5	15,9	14,6
Ukrajna	25,8	32,1	28,1
Szerbia és Montenegro	26,9	23,9	25,2
Szlovákia	22,0	32,7	25,0
Németország	21,4	33,5	26,8
A többi EU15	33,7	41,1	38,3
Oroszország	53,6	57,8	54,8
Lengyelország	43,4	26,4	31,9
Horvátország	22,1	22,2	22,2
Svájc	19,0	27,9	23,8
Egyéb európai ország	30,4	19,5	24,1
Ázsia			
Kína	19,7	22,4	21,2
Vietnám	26,6	41,4	34,4
Izrael	32,9	30,1	31,0
Mongólia	19,2	22,9	20,2
Szíria	30,4	43,0	41,6
Törökország	19,2	16,4	16,9
Afganisztán	8,8	28,5	23,3
egyéb ázsiai ország	49,4	51,1	50,5
Amerika			
Egyesült Államok	34,9	50,0	43,7
Kanada	32,1	41,0	37,3
Egyéb amerikai	31,7	54,1	43,9
Afrika	32,2	43,7	42,1
Ausztrália	24,0	34,1	30,0
<i>Összes külföldi</i>	22,8	28,0	25,3
Teljes magyarországi népesség (25 éves és idősebb)	11,6	13,8	12,6

Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

Megjegyzés: A táblázatokban *dőlttel* emeltük ki az átlagosnál magasabb értékeket.

Előnyt jelenthet a külföldiek munkaerő-piaci integrációjában a magyar nemzetiség, valamint az is, ha a külföldi mellett magyar állampolgársággal is rendelkeznek. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a Magyarországon élő külföldi állampolgárok 59%-a volt magyar nemzetiségű, ugyanakkor a nem-

zetiségre vonatkozó kérdést a megkérdezettek egy része nem kívánta (14%), vagy nem tudta (2,5%) megválaszolni. Az érvényes válaszokat tekintve összességében 71% volt a magyar nemzetiségűek aránya, és az átlagosnál nagyobb volt az ausztrál (93%), a román (92%), a kanadai (86%), a jugoszláv (86%), az ukrán (80%), a svájci (76%), valamint az amerikai (74%) állampolgárok körében. Látható tehát, hogy nem csupán a szomszédos országokból érkezettek között, de néhány más csoport esetében is többségben voltak a magyar nemzetiségű bevándorlók (ez utóbbiak feltehetően visszatelepülők). Összességében a külföldi állampolgárok 16%-a rendelkezett magyar állampolgársággal is. Átlag feletti volt a kettős állampolgárok aránya az Ausztráliából (76%), a Kanadából (69%), az Egyesült Államokból (51%), a Svájcban (56%), az Izraelből (32%), valamint az EU15-ből (32%) származók körében.

5. A vizsgált népesség munkaerő-piaci helyzete

5.1. Gazdasági aktivitás nemek szerint

A Magyarországon élő 15–64 éves külföldi állampolgárok gazdasági aktivitás szerinti megoszlásából látható, hogy 2001-ben a foglalkoztatottak aránya kissé magasabb, a munkanélküliek aránya pedig kissé alacsonyabb volt körükben, mint a teljes népességben, minek következtében ugyanakkora aktivitási arány, viszont alacsonyabb munkanélküliségi ráta volt jellemző rájuk (2. táblázat). Ugyanakkor az inaktív keresők aránya sokkal kisebb, az eltartottaké pedig nagyobb volt, mint a fogadó népességben belül.

2. táblázat

A 15–64 éves külföldi állampolgárok és a 15–64 éves teljes népesség gazdasági aktivitása nemek szerint, 2001 (%)

Gazdasági aktivitás	Külföldi állampolgárok			Teljes népesség		
	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt
Foglalkoztatott	46,2	62,0	53,9	47,3	58,3	52,7
Munkanélküli	4,8	4,6	4,7	4,5	7,5	6,0
Inaktív kereső	20,4	11,7	16,1	32,2	19,9	26,2
Eltartott	28,6	21,7	25,3	16,0	14,3	15,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Aktivitási arány	51,0	66,6	58,6	51,8	65,8	58,7
Munkanélküliségi ráta	9,4	6,9	8,0	8,7	11,4	10,2

Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

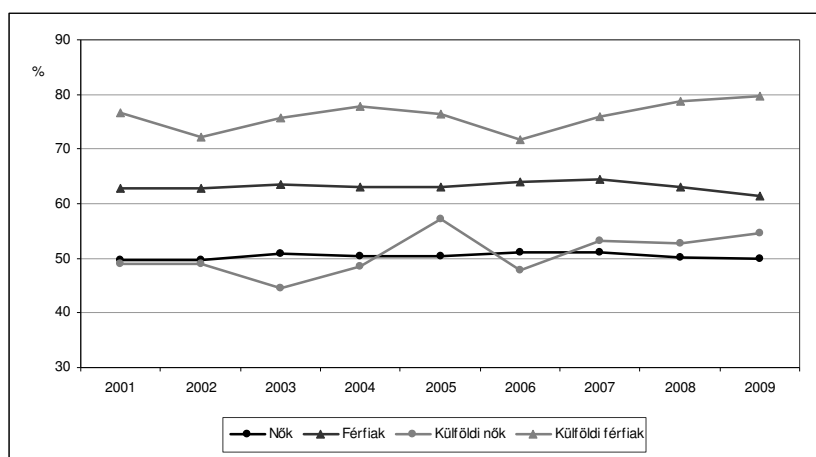
Ettől némiképp eltérnek a KSH Munkaerő-felmérésének eredményei, ez alapján ugyanis 2001 első negyedévében 56,2% volt a foglalkoztatottság a munkavállalási korú teljes népesség körében, és 63,9% a külföldiek körében. Mindkét adatforrás alapján azonban az látható, hogy – ellentétben az európai országok többségével – a külföldi népesség foglalkoztatottsága nem marad el a hazai átlagtól, sőt valamelyest magasabb annál.

Nemek szerint vizsgálva a gazdasági aktivitást azonban a népszámlálási adatok szerint csak a férfiak esetében mutatkozik magasabb foglalkoztatottság, magasabb aktivitási arány és kisebb munkanélküliségi ráta az aktív korú külföldieknél, a nők esetében a foglalkoztatottság és az aktivitási arány nem éri el a fogadó népességen belüli megfelelő arányokat (bár nem sokal marad el azoktól), a munkanélküliségi ráta viszont kissé magasabb. Érdekes módon, míg a teljes népességben a férfiak munkanélküliségi rátája volt magasabb 2001-ben, a külföldi állampolgárok közt a nőké.

A Munkaerő-felmérés idősorát tekintve a munkavállalási korú népesség nemek szerinti foglalkoztatottságáról (1. ábra), szintén az figyelhető meg, hogy a külföldi állampolgárságú férfiak körében végig nagyobb arányú volt a foglalkoztatási ráta, mint a fogadó férfi népesség körében (8–18 százalékponttal megelőzve azt), a külföldi állampolgárságú nőké viszont bizonyos években kissé megelőzte a fogadó női népesség foglalkoztatási rátáját, más években viszont elmaradt attól. Ugyanakkor a nők foglalkoztatottsága mindkét népességben belül elmaradt a férfiakétól.

1. ábra

A 15–64 éves külföldi állampolgárok és a 15–64 éves teljes népesség foglalkoztatási rátája Magyarországon, 2001–2009 (%)

Forrás: KSH Munkaerő-felmérések,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database

A szomszédos országokból érkezett 18 éves és idősebb bevándorlók körében végzett vizsgálatok (*Bevándorlók 2002, 2006*) szintén a nők rosszabb munkaerő-piaci mutatóit igazolják. A bevándorló nők e csoportja nemcsak a migrációt követő gyors elhelyezkedésben, hanem a 2002-ben és a 2006-ban mért foglalkoztatottság tekintetében is hátrányban volt a férfiakhoz képest, továbbá a két adatfelvétel közötti időszakban is nagyobb valószínűséggel szembesült munkanélküliséggel. A nemek közötti különbségek a bevándorlók munkaerő-piaci sikerességében tehát hosszú távon is megfigyelhetők. A nők hátránya a munkaerő-piaci helyzetet befolyásoló egyéb tényezők (életkor, iskolai végzettség, idegennyelv-tudás stb.) kontrollálása mellett is érvényesült, és a kapcsolati tőke megléte, illetve mozgósítása esetén sem szűnt meg (Gödri 2008).

5.2. Gazdasági aktivitás korcsoportok és nemek szerint

A külföldi állampolgárok gazdasági aktivitása – akárcsak a fogadó népességé – korcsoportok szerint is eltérő. A foglalkoztatási ráta, valamint az aktivitási arány a 30–49 évesek körében a legmagasabb, de átlag feletti a 25–29, valamint az 50–54 éves korcsoportokban is (3. táblázat). Ezzel szemben a munkanélküliség a 25 év alattiakat érinti leginkább, és különösen magas a munkanélküliségi ráta a 15–19 évesek körében.

3. táblázat

A 15–64 éves külföldi állampolgárok gazdasági aktivitása
korcsoportok és nemek szerint, 2001 (%)

Korcsoport	Foglalkoztatási ráta			Aktivitási arány			Munkanélküliségi ráta		
	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt
15–19	6,7	7,6	7,1	8,8	10,0	9,4	23,4	24,5	24,0
20–24	36,6	40,0	38,2	41,4	45,7	43,4	11,6	12,5	12,1
25–29	52,2	71,1	61,2	57,2	76,1	66,2	8,7	6,5	7,5
30–39	59,3	81,1	70,8	65,1	85,9	76,1	8,9	5,7	7,0
40–49	65,6	79,7	72,2	71,8	84,9	78,0	8,6	6,1	7,4
50–54	52,4	71,7	61,6	58,1	75,8	66,5	9,8	5,4	7,4
55–59	19,8	52,4	34,7	21,4	56,0	37,3	7,7	6,5	6,9
60–64	5,3	17,3	11,1	5,7	18,2	11,7	6,1	5,0	5,3
Együtt	46,2	62,0	53,9	51,0	66,6	58,6	9,4	6,9	8,0

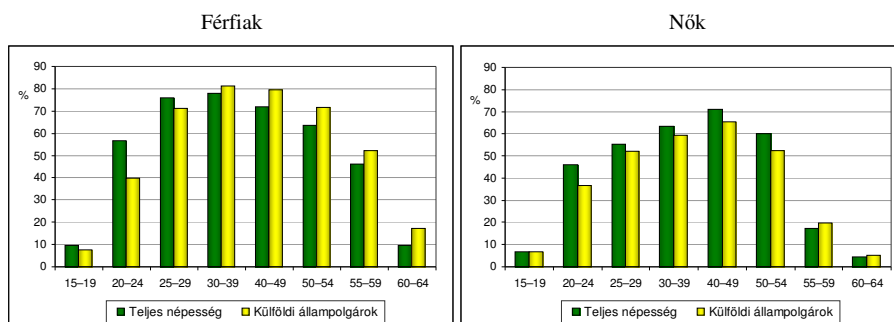
Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

Ezek a tendenciák mindkét nemre érvényesek, ugyanakkor, ha összehasonlítjuk a férfiak és a nők mutatóit az egyes korcsoportokban, megfigyelhető, hogy valamennyi korcsoport esetében mind a foglalkoztatási ráta, mind az aktivitási arány a férfiak körében magasabb. A munkanélküliség azonban – bár általában a nőket érinti inkább – a 25 év alatti férfiaknál valamivel magasabb, mint a nőknél. Látható, hogy valamennyi mutató tekintetében, főleg a 25 éves és idősebbek körében, jelentősek a nemek közötti különbségek. A nők foglalkoztatottsága az 50 éves – és még inkább az 55 éves – életkor felett sokkal inkább csökken, mint a férfiaké, míg munkanélküliségi rátájuk az 50–54 éves korcsoportban nő.

Jól kirajzolódnak a nemek szerinti eltérések akkor is, ha a fogadó népesség mutatóival hasonlítjuk össze a külföldi állampolgárok gazdasági aktivitásának mutatóit korcsoportok és nemek szerint. Látható, hogy a 30 év alatti külföldi férfiak foglalkoztatottsága elmarad a hasonló korú magyarországi férfiakétól, viszont az ennél idősebbek valamennyi korcsoportjában – különösen a 40 év felettiekénél – meghaladja azt (2. ábra). Ezzel szemben a külföldi nők foglalkoztatottsága csak az 55 év, illetve 60 év felettiekénél magasabb kissé (még a jelentős visszaesés ellenére is), mint a magyarországi nőké, a 15–19 évesek körében egyforma azzal, az összes többi korcsoportban (20 és 54 év között) pedig alacsonyabb.

2. ábra

A 15–64 éves külföldi állampolgárok és a 15–64 éves teljes népesség foglalkoztatási rátája korcsoportok és nemek szerint, 2001 (%)

Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

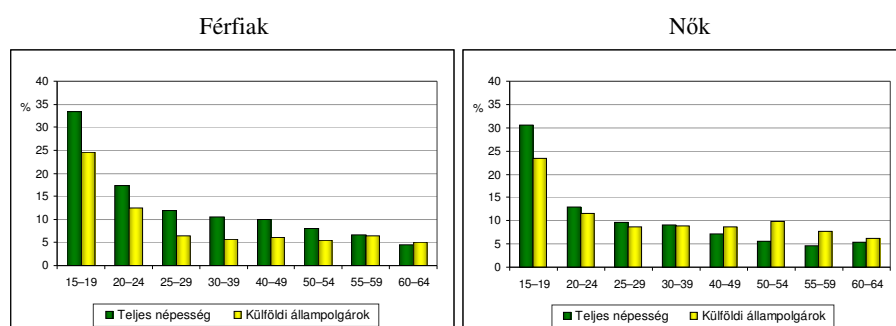
Amennyiben a munkanélküliségi rátákat vetjük össze, bizonyos korcsoportokon belül szintén megfigyelhető a külföldi állampolgárságú nők hátránya (3. ábra). A külföldi férfiak munkanélküliségi rátája a legtöbb korcsoportban kisebb, mint a magyarországi férfiaké, mindössze az 55–59 éveseknél éri el, illetve a 60–64 éveseknél haladja meg azt kissé. A külföldi nők esetében viszont ez a mutató a 40 éves és idősebbek körében – főleg az 50–54 éves és

az 55–59 éves korcsoportokban – magasabb, mint a fogadó népességben belül a megfelelő női korcsoportokban.

Mindebből az szűrhető le, hogy a migráns nőknek nemcsak a migráns férfiakhoz képest rosszabbak a munkaerő-piaci elhelyezkedési mutatói, hanem az idősebb korcsoportokban a fogadó népességben belüli nőkhöz képest is.

3. ábra

A 15–64 éves külföldi állampolgárok és a 15–64 éves teljes népesség munkanélküliségi rátája korcsoportok és nemek szerint, 2001 (%)

Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

5.3. Gazdasági aktivitás iskolai végzettség és nemek szerint

A munkaerő-piaci esélyeket az iskolai végzettség is meghatározza, ezért a különböző végzettségi szinteken eltérőek a gazdasági aktivitás mutatói. A legnagyobb arányban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, majd a szakiskolát, illetve szakmunkásképzőt végzettek voltak foglalkoztatottak 2001-ben a külföldi népességben belül, mind a férfiak, mind a nők körében (4. táblázat). A legkisebb foglalkoztatási ráta mindkét nemnél – mint várható volt – a nyolc általánost vagy kevesebbet végzettek körében figyelhető meg. Ehhez hasonlóképpen alakult az aktivitási arány is az egyes végzettségi szintek között.

A férfiak valamennyi végzettségi csoportban nagyobb arányban voltak jelen a munkaerőpiacon (gazdaságilag aktívként), és nagyobb arányban voltak foglalkoztatottak is, mint a nők. A legnagyobb különbség mindkét mutató esetében a férfiak és a nők közt – az előbbieik javára – a szakmunkás és felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében figyelhető meg.

A 15–64 éves külföldi állampolgárok gazdasági aktivitása iskolai végzettség és nemek szerint, 2001 (%)

Iskolai végzettség	Foglalkoztatási ráta			Aktivitási arány			Munkanélküliségi ráta		
	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt
Legfeljebb 8 általános	32,4	43,4	37,6	37,3	47,9	42,3	13,1	9,4	11,1
Szaktanulmány- képző	56,2	75,5	67,5	62,9	83,2	74,9	10,6	9,3	9,8
Érettségi	46,0	57,7	51,3	50,9	62,3	56,0	9,6	7,3	8,5
Egyetem, főiskola	63,2	83,1	73,6	66,5	85,5	76,5	5,0	2,9	3,7
Együtt	46,2	62,0	53,9	51,0	66,6	58,6	9,4	6,9	8,0

Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

A munkanélküliségi ráta az iskolai végzettség növekedésével csökkenést mutat mindkét nem esetében, azonban valamennyi végzettségi szinten belül magasabb volt az értéke a nőknél, mint a férfiaknál. Ez ugyancsak a nők munkaerő-piaci elhelyezkedésének nehézségeit jelzi, hiszen nem csupán az alacsony iskolai végzettségűek, hanem a szakmával vagy főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkező nők is nagyobb mértékben szorultak ki a munkaerőpiacról, mint a férfiak.

5.4. Gazdasági aktivitás származási ország és nemek szerint

A munkavállalási korú külföldi állampolgárok gazdasági aktivitása tekintetében a származási ország szerint is jelentős eltérések mutatkoznak a népszámlálási adatok alapján. Míg a teljes külföldi népesség körében 54%-os volt a foglalkoztatási ráta, az egyes országok esetében ez 14% (Afganisztán) és 67% (Kína) között változott (5. táblázat).

Azonban nemcsak a foglalkoztatottság, hanem az aktivitási arány is hasonlóan széles határok közt mozgott, ami arra utal, hogy a különböző országokból származó külföldi népesség körében a munkaerőpiacra való belépés hajlandósága is nagyon eltérő volt. Míg a kínaiak 77%-a, a vietnámi és mongol állampolgárok 73%-a volt jelen a munkaerőpiacon, továbbá a lengyel, a román, a szíriai és a török állampolgároknak is több mint 60%-a, addig az izraelieknek 37%-a, a svájciaknak 29%-a és az afgánoknak mindössze 17%-a. Az afgánok szélsőségesen alacsony aktivitási aránya – amely mindkét nemre jellemző volt – nyilván azzal is összefügg, hogy menekültként érkezve Magyarországra jóval behatároltabb voltak a munkaerőpiacra való belépési lehetőségeik.

A 15–64 éves külföldi állampolgárok gazdasági aktivitása
származási ország és nemek szerint, 2001 (%)

Származási ország (földrész)	Foglalkoztatási ráta			Aktivitási arány			Munkanélküliségi ráta		
	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt
Európa									
Románia	48,9	68,9	58,2	54,5	75,1	64,1	10,2	8,3	9,2
Ukrajna	39,8	51,1	44,2	46,5	58,6	51,3	<u>14,5</u>	12,8	<u>13,7</u>
Szerbia és Montenegro	38,8	56,5	48,7	43,7	62,2	54,0	<u>11,1</u>	9,2	9,9
Szlovákia	48,1	49,1	48,5	53,1	53,6	53,4	9,4	8,4	9,0
Németország	49,0	53,2	50,9	53,2	56,0	54,5	7,8	5,0	6,6
Többi EU15	38,6	66,5	55,6	40,5	68,3	57,4	5,3	2,6	3,2
Oroszország	43,8	57,3	48,5	49,5	60,6	53,4	<u>11,7</u>	5,5	9,2
Lengyelország	57,9	64,5	60,2	63,4	69,1	65,4	8,6	6,7	7,9
Horvátország	38,0	57,7	49,7	40,7	61,7	53,2	6,6	6,6	6,6
Svájc	<u>17,3</u>	37,4	<u>27,1</u>	<u>19,1</u>	39,2	<u>28,9</u>	9,4	4,8	6,4
Egyéb európai ország	36,6	46,1	42,1	42,0	50,3	46,8	<u>12,7</u>	8,3	10,0
Ázsia									
Kína	66,5	84,9	76,7	66,8	85,3	77,1	0,5	0,5	0,5
Vietnám	67,7	76,8	72,5	68,1	78,0	73,3	0,6	1,6	1,1
Izrael	<u>23,1</u>	43,0	35,3	<u>25,6</u>	44,4	<u>37,1</u>	10,0	3,0	4,9
Mongólia	73,8	66,7	71,7	75,3	69,2	73,5	2,1	3,6	2,5
Szíria	<u>13,5</u>	71,0	62,3	<u>14,9</u>	74,8	65,8	9,1	5,1	5,3
Törökország	<u>23,5</u>	72,9	62,2	<u>24,5</u>	73,7	63,1	4,2	1,1	1,4
Afganisztán	<u>3,8</u>	<u>16,8</u>	<u>14,1</u>	<u>6,3</u>	<u>19,8</u>	<u>17,0</u>	<u>40,0</u>	15,3	<u>17,2</u>
Egyéb ázsiai ország	32,4	49,1	43,6	35,6	51,1	46,0	9,1	4,0	5,2
Amerika									
USA	34,3	54,8	46,2	35,0	56,0	47,2	1,9	2,3	2,2
Kanada	42,3	58,8	51,3	46,4	61,2	54,4	8,7	4,0	5,8
Egyéb amerikai	42,0	71,2	58,1	51,4	75,6	64,8	<u>18,3</u>	5,9	10,3
Afrika	<u>23,1</u>	53,8	48,4	<u>25,6</u>	58,3	52,7	10,0	7,8	8,0
Ausztrália	42,9	54,4	49,2	45,7	58,6	52,8	6,3	7,1	6,7
<i>Összes külföldi</i>	46,2	62,0	54,0	51,0	66,6	58,6	9,4	6,9	8,0
Teljes népesség	47,3	58,3	52,7	51,8	65,8	58,7	8,7	11,4	10,2

Forrás: Népszámlálás 2001, saját számítás.

Megjegyzés: Dőlttel emeltük ki az átlagosnál magasabb értékeket, aláhúzással pedig a foglalkoztatási, és aktivitási ráta különösen alacsony, illetve a munkanélküliségi ráta különösen magas értékeit.

Más csoportok (svájciak, szíriaiak, törökök, izraeliek és afrikaiak) esetében azonban az alacsony foglalkoztatási ráta, illetve aktivitási arány csak – vagy elsősorban – a nőkre volt jellemző, sőt némely csoportnál (mint a szíriai és a török állampolgárok) a férfiakat kifejezetten magas foglalkoztatottság jellemezte. Ezeknek a nemek közötti különbségeknek feltehetően kulturális gyökerei vannak: a tradicionális női szerepek és a hagyományok a muszlim országokból érkezettek körében eleve arra „ítélik” a nőket, hogy a munkaerőpiacon kívül rekedjenek és eltartottként éljenek.

Ugyanakkor a gazdasági aktivitás nőkre és férfiakra vonatkozó mutatóit tekintve a nemek szerinti diszkrimináció előfordulása sem zárható ki, hiszen a legtöbb származási ország, illetve az alapján létrehozott csoport esetében a nők foglalkoztatottsága jóval alacsonyabb volt, mint a férfiaké (egyedül a mongolok jelentenek kivételt, akiknél a nők körében volt magasabb a foglalkoztatottság). Az európai országokból származó migránsok esetében is jelentős eltérések figyelhetők meg: jóval alacsonyabb volt a foglalkoztatási ráta a román, a horvát, a szerb, az orosz, de az EU15-ből származó, továbbá az amerikai nők esetében is, mint az azonos származású férfiak körében. A legnagyobb foglalkoztatottsági ráta – a mongol nők mellett – a kínai és a vietnámi, valamint a lengyel nőkre volt jellemző, azonban annak mértéke az ő esetükben is elmaradt a férfi honfitársaikétól.

Az alapján azonban, hogy – kevés kivételtől eltekintve – az aktív korú külföldi nőknek az aktivitási rátájuk is alacsonyabb volt, mint a férfiaknak (tehát munkanélküliként sem jelentek meg a munkaerőpiacon), arra következtethetünk, hogy sokan közülük – feltehetően főként a családtagként érkezők – eltartotti státusba „menekültek” a munkaerő-piaci integráció nehézségei, illetve a munkanélküliség elől. Erre utal az is, hogy sok esetben a nők alacsony foglalkoztatottsága alacsony munkanélküliségi rátával jár együtt – például a horvát, a török, de ugyanígy az EU15-ből, valamint az Egyesült Államokból származó nők esetében. (Természetesen emögött egyéb okok is állhatnak, s feltehetően nagyon különböző motivációk és körülmények határozzák meg az egyes csoportokon belül az eltartott nők magas arányát.)

Mindezzel együtt – bár származási ország szerint is meglehetősen nagy eltérések figyelhetők meg a külföldiek munkanélküliségét illetően – a nők munkanélküliségi rátája a legtöbb származási ország esetében meghaladta a férfiakét. Továbbá néhány esetben csak a nőkre volt jellemző az átlag feletti munkanélküliségi ráta (így az orosz, az izraeli vagy az egyéb amerikai országokból származó nőkre), az azonos származású férfiaké az átlag alatt maradt.

6. A foglalkoztatottság esélyét magyarázó tényezők – többváltozós elemzés

A férfiak és a nők gazdasági aktivitásának a származási ország szerint mutató eltéréseiben több tényező is szerepet játszhat: egyfelől a kulturális különbségek, illetve a különböző csoportok feltehetően eltérő migrációs motivációi és migrációs körülményei, másfelől a különböző országokból érkezettek eltérő demográfiai összetétele, valamint nemzetiség és kettős állampolgárság szerinti megoszlása. Fontos lehet továbbá a külföldiek foglalkoztatottsági esélyeit illetően a magyarországi letelepedési helyük is, hiszen mint tudjuk a munkaerő-piaci lehetőségeket tekintve mind a regionális, mind a településtípus szerinti különbségek jelentősek Magyarországon. Ugyanakkor a Magyarországra érkezésük óta eltelt időt is érdemes figyelembe venni, hiszen ez szintén rányomja bélyegét a munkaerő-piaci beilleszkedés esélyeire (ez azonban csupán azon külföldi állampolgárok esetében ismert, akiknek a kérdezés előtti utolsó lakóhelye külföldön volt). Az alábbiakban arra keresünk választ, hogy mindezeket a tényezőket figyelembe véve, mennyire érvényesültek a férfiak és a nők közötti különbségek a külföldi állampolgárok foglalkoztatottságában Magyarországon.

A foglalkoztatottság esélyének vizsgálatára a többváltozós logisztikus regresszió módszerét alkalmaztuk. A függő változó 1-es értéket kapott, amennyiben a megkérdezett foglalkoztatott volt, és 0-t amennyiben munkanélküli vagy eltartott. A függő változó ily módon való meghatározásával a már említett passzív munkanélküliséget is szeretnénk volna megragadni, amelyet a bevándorlók esetében, mint láthattuk, gyakran az eltartott státus rejt magában. Az elemzést a 25 éves és idősebb aktív korú külföldiekre szűkítettük, akiknél az eltartott státus már kevésbé takart tanulót. A magyarázó változók hatását a hozzájuk tartozó esélyhányadosok és szignifikanciaszintek alapján értelmezzük (6. táblázat).

Az eredmények alapján látható, hogy a férfiak és a nők eltérő korcsoportos és iskolai végzettség szerinti megoszlását figyelembe véve is, a nőknek fele akkora esélyük volt a foglalkoztatottságra, mint a férfiaknak (1. modell). Ugyanakkor a 25–29 éves korcsoporthoz képest a 30 és 54 év közötti korcsoportokban a foglalkoztatottság esélye nőtt, a 60 év felettiekénél viszont csökkent. Mint az eddigiekben is láthattuk, jelentős az *iskolai végzettség* szerepe, különösen a diplomás külföldieknek jobbak az elhelyezkedési esélyeik. Az alapfokú végzettségűekhez képest a szakmunkások, illetve az érettségizettek is közel kétszeres eséllyel voltak foglalkoztatottak, a felsőfokú végzettség viszont háromszorosára növelte ezt az esélyt.

A *magyar nemzetiség*, illetve a *magyar állampolgárság* meglétét is figyelembe véve (2. modell), látható, hogy mindkét tényező hatása szignifikáns, de kevésbé jelentős, mint az életkor, illetve az iskolai végzettség. A magyar nemzetiség mintegy 50%-kal, a magyar állampolgárság pedig mindössze

20%-kal növelte a foglalkoztatottság esélyét a vizsgált csoportban. Bár általában a fogadó ország állampolgárságát megszerző bevándorlóknak jobb a munkaerő-piaci helyzete több mutató tekintetében is: magasabb foglalkoztatási ráta, jobb foglalkozási pozíciók és magasabb bérek jellemzik őket (OECD 2010), ez a hatás a vizsgált csoport foglalkoztatottsága tekintetében eléggé szerénynek mondható. Nyilván a magyar állampolgárság megszerzése gyakoribb a magyar nemzetiségűek körében, tehát e két tényező együttes figyelembevételével egymás hatását gyengíti. Ha azonban csak az állampolgárság hatását vizsgáljuk (a nem, a korcsoport és az iskolai végzettség mellett), akkor is csak mindössze 30%-kal növelte a foglalkoztatottság esélyét.¹⁰

A nem magyar nemzetiségű külföldiek esetében a *magyar nyelv ismerete* is szerepelt a népszámlálási adatokban. Ez a változó azonban meglepő módon nem mutatott hatást a foglalkoztatottság esélyére, holott a fogadó ország nyelvének ismerete elvileg csökkenti a munkavállalás korlátait, és növeli a munkavállalási lehetőségeket. A hatás elmaradásának az lehet az oka, hogy miután a nyelvismeret önbevallás alapján lett rögzítve, nem feltétlenül jelentett valamennyi esetben olyan szintű nyelvtudást, ami a munkaerő-piaci elhelyezkedés szempontjából ne jelentene hátrányt, illetve nem adna okot diszkriminációra a munkaadók részéről.

6. táblázat

A 25–64 éves külföldi állampolgárok foglalkoztatottságának esélyét vizsgáló logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai (Exp (B))

Magyarázó változók	A foglalkoztatottság esélye					
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell
Nem						
Nő	0,429***	0,395***	0,399***	0,397***	0,390***	0,397***
Korcsoport						
30–39 évesek	1,551***	1,554***	1,602***	1,618***	1,617***	1,661***
40–49 évesek	1,828***	1,853***	1,959***	1,969***	2,047***	1,896***
50–54 évesek	1,557***	1,559***	1,630***	1,634***	1,752***	1,530***
55–59 évesek	1,078	1,009	1,050	1,040	1,114	0,861
60–64 évesek	0,751**	0,729**	0,765**	0,757**	0,829	0,718**
Iskolai végzettség						
Szakk munkásképző	1,809***	1,546***	1,587***	1,562***	1,613***	1,594***
Érettségi	1,705***	1,545***	1,475***	1,471***	1,595***	1,367***
Egyetem, főiskola	2,977***	2,834***	2,592***	2,626***	3,086***	2,464***

¹⁰ Figyelembe kell venni viszont, hogy azok a bevándorlók, akik már megszerezték a magyar állampolgárságot, és nem szerepeltek kettős állampolgárként, nem kerültek be az elemzett sokaságba. Továbbá az állampolgárság megszerzésének nagyobb a valószínűsége a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében, tehát feltehetően az iskolai végzettséget is figyelembe véve az állampolgárság hatása kevésbé érvényesült.

Szerepváltozások 2011

Magyarázó változók	A foglalkoztatottság esélye					
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell
Nemzetiség						
Magyar		1,463***	1,562***	1,619***	1,489***	1,738***
Állampolgárság						
Kettős (magyar is)		1,219***	1,208***	1,158***	1,232***	1,031
Településtípus						
Város			1,375***	1,462***	1,480***	1,432***
Budapest			1,704***	1,290***	1,268***	1,194**
Régió						
Közép-Dunántúl				1,055	1,068	1,059
Nyugat-Dunántúl				1,053	1,067	1,021
Dél-Dunántúl				0,695***	0,767***	0,625***
Észak-Magyarország				0,741***	0,750***	0,727***
Észak-Alföld				0,428***	0,435***	0,414***
Dél-Alföld				0,607***	0,659***	0,550***
Származási ország (földrész)						
Ukrajna					0,808***	
Szerbia és Montenegró					0,690***	
Szlovákia					0,935	
EU15 országok					0,838***	
Oroszország					0,483***	
Törökország					0,787	
Kína					1,864***	
Vietnám					2,413***	
Izrael					0,234***	
Szíria					0,605**	
Egyéb					0,583***	
Mióta él az országban?						
3–5 éve						1,252***
6–10 éve						1,457***
11–20 éve						1,708***
Több mint 20 éve						1,788***
Esetszám	53 062	43 803	43 803	43 803	43 803	22 312
Nagelkerke-féle R2	0,097	0,104	0,113	0,127	0,144	0,140

Megjegyzés: Referenciakategóriák (sorrendben): férfi; 25–29 évesek; legfeljebb 8 általános; nem magyar nemzetiségű; csak külföldi állampolgársága van; községi lakos; Közép-Magyarországi régió; Románia; legfeljebb 2 éve él Magyarországon.
Szignifikancia-szintek: *** < 0,001; ** < 0,01; * < 0,05.

A magyarországi letelepedési hely *településtípusát* figyelembe véve (3. modell), látható, hogy a városokban, és különösen a fővárosban élők foglalkoztatottsági esélye nagyobb volt, mint a községekben élőké. A *régiókat*

is bevonva az elemzésbe (4. modell), a közép-magyarországi régió általánosan előnyös helyzete valamelyest csökkentette a budapestiek előnyét, azonban teljesen nem tűnt el. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy Közép-Magyarországhoz képest csak a közép- és nyugat-dunántúli régiókban élő külföldiek foglalkoztatottsági esélye nem volt rosszabb, a többi régióban – és különösen Észak-Alföldön – ez az esély csökkent, az egyéni jellemzők, köztük az iskolai végzettség kontrollálása ellenére is.¹¹

A származási ország szerinti különbségek a többváltozós elemzésben is megmutatkoznak (5. modell)¹². A román állampolgárokhoz képest csak a kínai és a vietnámi állampolgárok foglalkoztatottsági esélye volt szignifikánsan nagyobb (az egyes csoportok összetételbeli különbségeit is figyelembe véve). Ugyanakkor némely csoport – mint az orosz, a szíriai és az izraeli állampolgárok – esetében különösen alacsony volt a foglalkoztatottság esélye, kevesebb mint fele, illetve az utóbbiaknál negyede a román állampolgárokénak. A foglalkoztatottság esélyét tekintve tehát még jobban kirajzódnak az egyes országok közötti különbségek, mint a foglalkoztatottsági ráta alapján. Ugyanis bizonyos csoportoknak az iskolai végzettség szempontjából jóval előnyösebb összetételük ellenére volt átlagos vagy átlag alatti a foglalkoztatottságuk.

A Magyarországra *érkezés idejének* figyelembevétele a minta elemszámának csökkenésével járt (a korábban már említett ok miatt), ezért a származási ország sok-kategóriás változóját ebből a modellből kihagytuk (6. modell). Jól látható, hogy a fogadó országban töltött idő növekedésével a foglalkoztatottság esélye is folyamatosan növekszik, a modellbe bevont egyéb tényezők kontrollálása mellett is. Azok, akik 2001-ben 5–10 éve éltek Magyarországon, mintegy 50%-kal nagyobb eséllyel voltak foglalkoztatottak, mint azok, akik legfeljebb két éve éltek az országban. Ez annak köszönhető, hogy a fogadó országban töltött idő növeli a helyi munkaerő-piaci lehetőségek megismerését, valamint az ún. ország-specifikus készségek elsajátítását is, mint pl. a nyelvismeret, valamint a kulturális és interakciós készségek. Ugyanakkor valamennyi korábbi változó hatása is megmaradt (némely – mint a magyar nemzetiségé – még hangsúlyosabb is lett).

Fontos eredménye többváltozós elemzésünknek, hogy a nők hátránya – azaz a férfiakéhoz képest kisebb foglalkoztatottsági esélye – valamennyi figyelembe vett magyarázó változó bevonásával is érvényes maradt. Ez azt jelenti, hogy a nők munkaerő-piaci hátránya nem csupán az alacsonyabb iskolai végzettségüknek köszönhető, hanem e tekintetben egyéb társadalmi,

¹¹ Megjegyzendő, hogy a külföldi állampolgárok közel fele a közép-magyarországi régióban élt a 2001-es Népszámláláskor, és ezen belül is elsősorban a fővárosban. Különösen nagy arányban éltek a fővárosban az ázsiai származásúak. A községekben (ahol a teljes magyarországi népesség 35,5%-a élt) meglehetősen alacsony arányban (17%) éltek külföldiek.

¹² A származási ország változójában csak a főbb, illetve a függő változó szempontjából sajátos országokat különítettük el, ezért az „egyéb” kategória nagyon vegyes tartalmú, önmagában nem értelmezhető.

kulturális normák, illetve feltehetően diszkriminációs hatások is érvényesülnek.¹³

Érdekes azonban a vizsgálatba bevont magyarázó változók hatását nemek szerinti modellekben is megvizsgálni, hogy képet kapjunk arról, hogyan hatnak ezek a tényezők külön a nők és külön a férfiak esetében. A két utolsó modellt külön nemek szerint építettük fel (7. táblázat). Ez alapján a férfiak és a nők foglalkoztatottsági esélyét meghatározó tényezők néhány eltérő sajátossága tárul fel.

A férfiak esetében a 25–29 évesekhez képest valamennyi korcsoportban nagyobb volt a foglalkoztatottság esélye, a legnagyobb a 40–54 év közöttiekénél. Ezzel szemben a nők esetében a középkorúak esély-növekedése kevésbé volt hangsúlyos, az 55 év feletti, és különösen a 60 év feletti korcsoportban pedig már csökkent a foglalkoztatottsági esélyük – különösen az érkezés idejét is figyelembe vevő 8. modellben. Az iskolai végzettség sem egyformán határozza meg a férfiak és a nők helyzetét: a szakmunkás végzettség és az érettségi hatása a nőknél kissé erősebb volt, a felsőfokú végzettség viszont sokkal jobban növelte a férfiak foglalkoztatottsági esélyét (közel négyszeresére), mint a nőké. A magyar nemzetiség hatása is jobban érvényesült a férfiaknál, úgy tűnik, a nem magyar nemzetiségű nők kevésbé voltak hátrányban, mint a nem magyar nemzetiségű férfiak.

7. táblázat

A 25–64 éves külföldi állampolgárok foglalkoztatottságának esélyét vizsgáló logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai, nemek szerint (Exp(B))

Magyarázó változók	A foglalkoztatottság esélye			
	7. modell		8. modell	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Korcsoport				
30–39 évesek	1,408***	1,941***	1,344***	2,152***
40–49 évesek	1,891***	2,209***	1,548***	2,394***
50–54 évesek	1,440***	2,415***	1,082	2,690***
55–59 évesek	0,827*	1,571***	0,524***	1,500**
60–64 évesek	0,460***	1,591**	0,299***	1,875**

¹³ Ugyanakkor bizonyos korcsoportokban a nők a gyermekvállalás miatt is nagyobb arányban lépnek ki a munkaerőpiacról. Amennyiben a munkától való távolmaradás a családtámogatási rendszer valamely támogatásának (gyes, gyed stb.) igénybevételével járt, akkor a megkérdőzött inaktív keresőnek minősült, és a fenti elemzésben nem szerepel. A bevándorló (külföldi állampolgárságú) nők körében azonban nagyobb a családtámogatási rendszerből való kiszorulás esélye, így elképzelhető, hogy a gyermekvállalás miatt nem dolgozók egy része eltartottként jelent meg. Adataink azonban sajnos nem teszik lehetővé ezen esetek megragadását (azaz a kisgyermekes anyák kiszűrését az eltartottakon belül).

Magyarázó változók	A foglalkoztatottság esélye			
	7. modell		8. modell	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Iskolai végzettség				
Szakiskola, szakmunkásképző	1,702***	1,541***	1,648***	1,469***
Érettségi	1,660***	1,477***	1,481***	1,171*
Egyetem, főiskola	2,773***	3,666***	2,282***	2,565***
Nemzetiség				
Magyar	1,295***	1,819***	1,660***	1,838***
Állampolgárság				
Kettős (magyar is)	1,294***	1,159*	1,104	0,936
Településtípus				
Város	1,610***	1,324***	1,641***	1,187*
Budapest	1,358***	1,146	1,281**	1,057
Régió				
Közép-Dunántúl	1,108	1,040	1,067	1,068
Nyugat-Dunántúl	1,175	0,905	1,055	0,975
Dél-Dunántúl	0,903	0,607***	0,770*	0,471***
Észak-Magyarország	0,911	0,549***	0,831	0,583***
Észak-Alföld	0,525***	0,327***	0,480***	0,332***
Dél-Alföld	0,715***	0,577***	0,670***	0,480***
Származási ország (földrész)				
Ukrajna	0,823***	0,739***		
Szerbia és Montenegró	0,721***	0,679***		
Szlovákia	1,055	0,591***		
EU15 országok	0,658***	1,275**		
Oroszország	0,409***	0,841		
Törökország	0,227***	1,431		
Kína	1,301**	3,549***		
Vietnám	2,855***	1,810**		
Izrael	0,351***	0,210***		
Szíria	0,179**	0,789		
Egyéb	0,598***	0,573***		
Mióta él az országban?				
3–5 éve			1,119*	1,467***
6–10 éve			1,281***	1,743***
11–20 éve			1,688***	1,632***
Több mint 20 éve			1,816***	1,728***
Esteszám	21 337	22 466	10 861	11 451
Nagelkerke-féle R^2	0,098	0,124	0,099	0,117

Megjegyzés: Referenciakategóriák (sorrendben): 25–29 évesek; legfeljebb 8 általános; nem magyar nemzetiségű; csak külföldi állampolgársága van; községi lakos; Közép-Magyarországi régió; Románia; legfeljebb 2 éve él Magyarországon.

Szignifikancia-szintek: *** < 0,001; ** < 0,01; * < 0,05.

A településtípus szerinti különbségek viszont a férfiaknál kevésbé érhetőek tetten, az ő esélyeik – azonos egyéb jellemzők esetén – vidéken sem voltak szignifikánsan rosszabbak, mint a fővárosban. A régió azonban meghatározó, és az általános tendenciának megfelelően Közép-Magyarországon, valamint Közép- és Nyugat-Dunántúlon voltak a legjobbak a külföldi férfiak kilátásai, míg Észak-Alföldön a legrosszabbak. A nők esélyei leginkább a két alföldi, valamint részben a dél-dunántúli régióban tűnnek rosszabbnak.

A származási ország szerinti esélykülönbségeket szintén érdemes nemek szerint külön vizsgálni. Az a megállapítás, hogy a román állampolgárokhoz képest a kínai és a vietnámi állampolgárok foglalkoztatottsági esélye szignifikánsan nagyobb volt, mindkét nemre érvényes, ám a férfiaknál főleg a kínaiak esélye volt sokkal nagyobb (három és félszerese), a nőknél pedig a vietnámiaké (közel háromszorosa). Az ukrán, valamint a szerb és montenegrói állampolgárok valamivel kisebb foglalkoztatottsági esélye mindkét nemnél érvényesült. A szlovák állampolgárok esetében azonban – bár összességében nem voltak rosszabb helyzetben – csak a férfiak esélye volt kisebb, mint a román állampolgárságú férfiaké. Az EU15-ök állampolgárai esetében is eltérően alakult a két nem foglalkoztatási esélye: a férfiaké kissé magasabb volt, a nőké viszont alacsonyabb, mint a román férfiaké, illetve nőké. Hasonlóképpen az orosz, a török és a szíriai állampolgárok esetében is megfigyelhető, hogy miközben a férfiak foglalkoztatási esélye nem volt szignifikánsan kisebb, mint a referenciacsoporté, addig a nőké jelentősen elmaradt attól. Mindez arra utal, hogy a származási ország szerint tapasztalt különbségek mögött sok esetben bizonyos országokból érkezett nők hátrányos munkaerő-piaci helyzete, adott esetben a férfiakétól eltérő munkaerő-piaci stratégiái állnak. Ebben a nemi szerepfelfogások sajátosságai is tükröződnek: a török, valamint a szíriai állampolgárok esetében például a férfiak a kenyérkeresők – jóval átlag feletti foglalkoztatottsággal –, míg a nők többnyire otthon maradnak.¹⁴ Ezzel szemben a kínai és vietnámi nők magas foglalkoztatási esélyéhez minden bizonnyal a családi vállalkozások elterjedtsége, valamint a közösségen belüli „hálózati kooperáció” (lásd: Várhalmi 2010) is hozzájárul. Ezzel együtt a kulturális és kapcsolathálózati tényezők mellett némely csoport esetében feltehetően diszkriminációs hatások is alakítják a nők munkaerő-piaci esélyeit.

A Magyarországra érkezés idejét figyelembe véve elmondható, hogy bár mindkét nem esetében a foglalkoztatottság esélye nő a tartózkodási idő növekedésével, a bevándorló nőknél az első időszakban nem olyan mértékben, mint a férfiaknál. Viszont több mint tízéves időszak után már közel egyformán változik a férfiak és a nők elhelyezkedési esélye a tartózkodási idővel.

¹⁴ Ezt az is megerősíti, hogy a török nők különösen alacsony foglalkoztatási rátáját más célerületeken is kimutatták, így például Németországban (Liebig 2007) vagy az EU15-ben (Münz 2008).

7. Összegzés

A tanulmány a Magyarországon élő külföldi állampolgárok munkaerő-piaci helyzetét tekinti át elsősorban a 2001. évi Népszámlálás adatai alapján, különös tekintettel a férfiak és nők közötti eltérésekre. A gazdasági aktivitás mutatói alapján látható, hogy az európai trendekkel ellentétben a külföldi népesség foglalkoztatottsága nem maradt el a magyarországi átlagtól, munkanélküliségi rátája pedig alacsonyabb volt. Nemek szerint viszont jelentős eltérések figyelhetők meg: a külföldi nők körében a foglalkoztatottság és az aktivitási arány nem csak a külföldi férfiakhoz képest volt alacsonyabb, de elmaradt kissé a magyarországi nők hasonló mutatóihoz képest is, ugyanakkor munkanélküliségi rátájuk magasabb volt.

A külföldi nők rosszabb munkaerő-piaci mutatói a különböző korcsoportokban, iskolai végzettségi szinteken, valamint a legtöbb származási ország esetében is érvényesültek. Bár az iskolázottság nemek szerinti eltérései a külföldi állampolgárok bizonyos csoportjainál részben rávilágítanak a munkaerő-piaci integráció gender-szemponturnak esélykülönbségeinek gyökereire, sok esetben mégsem adnak rá magyarázatot. Hiszen láthattuk, hogy a szakmával vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező nők is nagyobb mértékben szorultak ki a munkaerőpiacról, mint az azonos végzettségű férfiak.

A foglalkoztatottság esélyét meghatározó tényezők feltárására alkalmazott többváltozós elemzés rávilágított arra, hogy a nők hátránya a munkaerőpiacon akkor is megmarad, ha a férfiak és nők eltérő összetételének hatását kiszűrjük. Ebben szerepe lehet annak, hogy bár egyre gyakoribb a nők körében is a munkavállalási célú migráció, nagy részük még mindig családintegrációs céllal érkezik, főleg a muszlim országokból. Sokan közülük a kezdeti időszakban korlátozásokkal szembesülnek a munkaerőpiacra való belépést illetően. Másrészt a külföldi nők bizonyos csoportjainál feltehetően a származási országból hozott kulturális és társadalmi normák, a hagyományos nemi szerepfelfogások is behatárolják a munkaerő-piaci lehetőségeiket, illetve stratégiáikat. Ezzel együtt nem zárható ki az etnikai vagy a nemi diszkrimináció előfordulása sem.

A vizsgálatba bevont magyarázó tényezők hatását külön vizsgálva a nők és külön a férfiak esetében, arra a következtetésre jutottunk, hogy miközben a felsőfokú végzettség sokkal jobban növeli a férfiak foglalkoztatási esélyét, mint a nőké, a származási ország – és az ezáltal megragadható etnikai és kulturális távolság – sok esetben csak a nők munkaerő-piaci esélyét csökkenti, ami ugyancsak a kulturális és diszkriminációs hatások nemek szerinti eltéréseire utal.

Irodalom

- Carrera, S. 2005: 'Integration' as a process of inclusion for migrants? The case of long-term residents in the EU. CEPS Working Document, No. 219, Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Dumont, J. C.–T. Liebig 2005: Labour market integration of immigrant women: overview and recent trends. Report for the joint OECD and European Commission Seminar: Migrant women and the labour market: diversity and challenge, Brussels, 26–27. September 2005.
- Duvander, A.-Z. 2001: Do country-specific skills lead to improved labor market positions? An analysis of unemployment and labor market returns to education among immigrants in Sweden. *Work and Occupations*, vol. 28, no. 2, pp. 210–233.
- Entzinger, H.–R. Biezeveld 2003: Benchmarking in immigrant integration. Report for the European Commission. Rotterdam (Holland): European Research Center on Migration and Ethnic Relations, Erasmus University Rotterdam, August 2003.
- Fleischmann, F.–J. Dronkers 2010: Unemployment among immigrants in European labour markets: an analysis of origin and destination effects. *Work, employment and society*, vol. 24, no. 2, pp. 337–354.
- Gödri I. 2008: Bevándorlók munkaerő-piaci integrációját meghatározó tényezők Magyarországon – a kapcsolati erőforrások szerepe. *Statistikai Szemle*, 86. évf., 6. sz., pp. 533–563.
- Gödri I. 2010: Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. Budapest: KSH NKI Kutatási Jelentések 89.
- Hárs Á. 2010: Migráció és munkaerőpiac Magyarországon. Tények, okok, lehetőségek. In: Hárs Á.–Tóth J. szerk.: *Változó migráció – változó környezet*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, pp. 15–53.
- Kraal, K.–J. Roosblad 2008: Equal opportunities on the labour market for immigrant people and ethnic minorities. IMISCOE Working Paper No. 22, Amsterdam: IMISCOE Network Office.
- Liebig, T. 2007: The labour market integration of immigrants in Germany. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 47, Paris: OECD Publishing.
- Münz, R. 2008: Migration, labor markets, and integration of migrants: an overview for Europe. *Social Protection Discussion Paper Series*, No. 0807, Social Protection & Labor, The World Bank, April 2008.
- OECD 2010: *International Migration Outlook: SOPEMI – 2010 Edition*, Paris: OECD.
- Várhalmi Z. 2010: A budapesti kínai és vietnámi gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége. In: Hárs Á.–Tóth J. szerk.: *Változó migráció – változó környezet*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, pp. 173–189.
- Werner, H. 1997: Integration of foreign workers into the labour market – France, Germany, The Netherlands and Sweden. In: *Measurement and indicators of integration*. Council of Europe, Germany, pp. 141–166.